

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 22 (Eylül/ September 2025), s. 45-57
Geliş Tarihi-Received: 02.07.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 25.09.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.17143236

Divan Şiirinde Gerçek ve Mecaz Anlam Arasındaki Köprü: Müşâkele

The Bridge Between Literal and Figurative Meaning in Divan Poetry: Mushakalah

Mustafa Yunus GÜMÜŞ*
Kübra BATAR**

Öz

Müşâkele, Arapça **شكل** kökünden türeyen bir sözcük olup bedî ilmi açısından bir ifadede lafzen birbirine benzeyen iki kelimenin anlamsal farklılığını ifade eden bir terimdir. Söyleyiş biçim ve anlam açısından edebî güzellik ve ahenk katan sanatlardandır. Müşâkele, sanatlı bir söyleyiş için bir sözcüğün farklı bir kontekstte ve farklı manada kullanımıdır. Başka ifadeyle diyaloglarda tarafların birinin kullandığı bir sözü öteki tarafın farklı anlamda ya da fikre karşılık yinelemesidir. Bu sanat, ifadeye şekil ve anlam bakımından estetik bir söyleyiş getirir. İlk dönem belagatçileri müşâkele sanatının, bedî bölümünde olduğunu ileri sürmüştür. Zemahşerî, Sekkaki ve Kazvî'nin katkılarıyla tanımlanıp tasnif edilen bu sanat, sonraki dönemlerde farklı yorum ve örneklerle zenginleştirilmiştir. Ancak Türkçe belagat kitaplarında müşâkele ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Örneğin Tahirü'l-Mevlevî'de müşâkelenin fiillerle ilgili olduğu ve bu ilgi sebebiyle sözcüğün farklı anlamlarda yinelenildiği ifade edilmiştir. Müşâkele; müşâkel, müşâkil ve alâka olmak üzere üç unsurdan oluşur. Bir ifadede önce gelen gerçek anlamdaki söz müşâkeli, aynı ifade içerisinde müşâkelle aynı lafızda ancak mecaz anlamda kullanılan söz müşâkili oluşturur. Alâka ise müşâkil ve müşâkel arasındaki anlam farkının gerekçesini ifade eder. Bu çalışmada müşâkele hakkında bilgiler verilecek ve aç-, ak-, at-, çek-, çık-, düş-, gir-, oku-, ol-, salın-, uç- fiillerinin geçtiği beyitler, müşâkele unsurları bakımından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, müşâkele, lafız, alâka.

Abstract

Mushakalah, derived from the Arabic root "شكل" (shakl), is a term in the science of balâgha (rhetoric), specifically within the domain of badî' (literary arts), that refers to the use of two words with identical or similar forms but differing meanings within a single expression. This literary device enhances the aesthetic and rhythmic quality of speech in both form and meaning. Mushakalah involves the skillful use of a word in different contexts with distinct meanings. In other words, it manifests in dialogues when one party's word is reiterated by another with a different sense or idea. This technique imbues the expression with formal and

* Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: mygumus@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2432-2955.

** Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: kmsbatar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1329-9219.

semantic elegance. Early rhetoricians classified Mushakalah as part of the badî' branch of rhetoric. Defined and categorized through the contributions of scholars such as Zamakhsharî, Sakkâkî, and Qazwînî, the art was later enriched with diverse interpretations and examples. However, information on Mushakalah in Turkish rhetorical texts remains limited. For instance, Tâhirü'l-Mevlevî notes that Mushakalah is associated with verbs, whereby a word is repeated with varying meanings due to this connection. Mushakalah comprises three components: Mushakal, Mushakil, and alâqa. In an expression, the word used first in its literal sense constitutes the Mushakal, while the same word, used within the same expression but in a figurative sense, forms the Mushakil. Alâqa, in turn, denotes the rationale behind the semantic distinction between Mushakal and Mushakil. This study will provide detailed insights into Mushakalah and analyze couplets containing the verbs "aç-" (open), "ak-" (flow), "at-" (throw), "çek-" (pull), "çık-" (exit), "düş-" (fall), "gir-" (enter), "oku-" (read), "ol-" (be), "salın-" (sway), and "uç-" (fly) in terms of Mushakalah's components.

Keywords: Divan poetry, rhetorical repetition, expression, semantic connection.

Giriş

Arapça bir kelime olan müşâkele, sözlükte "şekilce bir olma, benzeme" (Devellioğlu, 2001, s. 753) anlamlarında kullanılmaktadır. Saraç, bir manayı "Müşâkele kelimesi, 'bedî' ilminde 'bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi' manasında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır." (Durmuş, 2006, s. 154). Aktaş, bir ifadede ilk kez söylenen bir sözcüğün daha sonra ayrı bir manada yinelenmesinin müşâkele sanatı olduğunu belirtir (2004, s. 115). İlk dönem belagatçileri, bedî bölümünde ele aldıkları müşâkele sanatına özgün bir yaklaşım sergilemiş ve bu sanatı, manevi sanatlar arasında değerlendirmiştir. Ancak Türkçe belagat kaynaklarında müşâkele sanatına ilişkin tanım ve tasnif oldukça sınırlıdır (Eliaçık, 2013, s. 14). Arapça belagat kitaplarında ise müşâkele sanatına ilişkin daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. İlk dönemlerden itibaren kaynaklarda geçen "müşâkele" terimi, hicri dördüncü yüzyılın başlarına kadar net bir şekilde tanımlanmamıştır. Zemahşerî, 12. yüzyılda müşâkele kavramını söz sanatı olarak kullanan ilk kişidir (Yerinde, 2018, s. 251). Müşâkele sanatının gelişimine Zemahşerî'nin yanı sıra Sekkâkî (ö. 626/1229) de önemli katkılar sağlamıştır. Sekkâkî ile birlikte müşâkele, mana sanatları arasındaki yerini almış ve hâlâ kabul gören terimsel bir tanıma kavuşmuştur (Yerinde, 2016, s. 251) Sekkâkî'nin müşâkele tanımıyla birlikte Kazzâzî'nin tanımı dikkat çekicidir. Müşâkeleyi, Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eserinde "bir şeyi, başkasının sohbetinde geçtiği için onun lafzıyla zikretmek"; Kazzâzî *Telhîsu'l-miftâh* adlı eserinde "takdirî veya hakikî bir şekilde başkasının sohbetinde bulunsun, bir şeyi onun lafzıyla zikretmektir" (Eliaçık, 2013, s. 13-14) şeklinde tanımlamıştır.

Külekçi, müşâkelenin bir fiilin kendisine eklenen yeni kelimelerle farklı anlamlarda yinelenmesi sonucu oluştuğunu belirtir (Külekçi, 2013, s. 114). Tahir Olgun, müşâkeleyi, "Bir masdarın diğer lafz ile manası değişmiş ve müştakkatının bir ibârede mükerrer olarak irâd edilmiş olmasıdır." (1936, s. 91) şeklinde açıklar. Bu yönüyle müşâkelenin fiiller üzerine kurulu bir söz sanatı olduğu söylenebilir (Selçuk vd., 2022, s. 104). Bunun yanı sıra Durmuş müşâkeleyi şöyle tanımlar: "Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek manada olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir." (2006, s. 154). Müşâkele sanatını Temizel ise "bir şeyi zikredilmiş bir lafzın haricinde (farklı bir şekilde) o lafız (tekrar) kullanılırken açıkça veya zımnî zikretmektir" (2002, s. 162) şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadenin ilk ve ikinci kısımlarına Kur'ân-ı Kerim'den sırasıyla şu âyetler örnek gösterilebilir:

"Sen benim içimde (nefsimde) olanı bilirsin, ben ise senin zatında (nefsinde) olanı bilmem¹." Burada nefis kelimesinde zat manası bulunduğu için müşâkele sebebiyle 'nefs' başlangıçta zikredildi." (Temizel, 2002, s. 162).

Biz Allah'ın boyadığı renge boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir?² Yani Allah'ın dinine tabi oldular. (Cümlelerin) amilinin hazfı üzerine kurulmasının sebebi, 'din' kelimesinin takdiren sözde 'boya' yerine kullanılmasındandır." (Temizel, 2002, s. 162).

Coşkun da müşâkelenin çeşitli kullanımlarına değinir. İlk kullanıma "Dedi ki: Söyle sana ne dikeyim? Dedim ki: Bana dudaktan gül ve şeker dik (ver)." ifadesini örnek verir (2010, s. 260). Bu örnekte "dikmek" sözcüğü öncelikle kendi anlamında kullanılmıştır, ardından kendi anlamının dışında başka bir kavram için yinelenmiştir. Bu durumda sözcüğün ilk kullanımında tahkiki mana; ikinci kullanımında ise mecazi mana yer alır. Müşâkelenin bir diğer kullanımı ise bir kavramın gramer olarak kendisine en uygun iki mefhum için farklı manalarda kullanımıyla meydana gelir (Coşkun, 2010, s. 260). Söz gelimi "Bırak da yaşarken (hayattayken) yaşayalım (mutlu olalım)." cümlesinde yaşamak sözcüğü iki farklı manada kullanılmıştır (Coşkun, 2010, s. 261).

Müşâkele, sanatlı söyleyişlerin ve ince deyişlerin ifadesi için bir sözcüğün farklı manalarda tekrarlanmasıyla oluşur. Bu sanat, bir ifadedeki ortak bir sözcüğün farklı manalara gelecek şekilde tekrarlanmasıdır. Yani müşâkelenin oluşumu, aynı lafzın farklı bir anlamla birlikte kullanılmasını gerektirir; sözcüğün ilk kullanımı genellikle gerçek anlamıyla ikinci kullanımı mecaz anlamıdır. (Yerinde, 2016, s. 251-252). Bununla birlikte müşâkeledeki tekrarın, tekrîr sanatındaki yinelemelerden farklı olduğunu belirtmekte fayda var. Çünkü müşâkeledeki tekrar, bir şeyi başkasının sözüyle ifade etmekten kaynaklanır (Eliaçık, 2013, s. 13).

Müşâkelenin; lafız ve mana ilişkisi dikkate alındığında üç unsurdan müteşekkil olduğu söylenebilir: müşâkel, müşâkil ve alâka (Yerinde, 2018, s. 18). Bu unsurlardan müşâkel, gerçek anlamı ve bir ifadede önce gelen sözdür; müşâkil ise aynı ifadede müşâkele şeklen benzer ancak mana bakımından farklı olan sözdür. Müşâkel, genellikle gerçek anlamıdır ve ifade düzeninde önde bulunur; müşâkil ise genellikle ifade düzeni içerisinde müşâkelden sonra bulunur ve müşâkelle olan alâkası neticesinde mecaz anlamıdır. Müşâkelin yani bir ifadedeki ilk sözün tekrarı alâka ile açıklanır. "Alâka ise "musâhabet"tir, yani iki lafzın aynı bağlamı paylaşmasıdır. Fakat manaları arasında mugayeret vardır; biri hakikî ya da mecazî anlamıyla kullanılırken diğeri bambaşka bir anlamda kullanılmaktadır ki bu, ancak haricî ya da zihnî karineler yardımıyla anlaşılabilir." (Yerinde, 2016, s. 258).

Ebüssuûd'a göre عاقب fiili gibi müşâreket bildiren müfâale babı fiil yapılarıyla müşâkele terimi arasındaki anlam ilişkisine de dikkati çeken Ebüssuûd'a göre örneğin, عاقبت اللص (Hırsız cezalandırdım) türü cümle yapıları, zahiren taraflarda suç ortaklığı gibi bir ima içerir. Doğrusu ise burada cezalandırmanın asıl sebebi hırsızlık suçunun işlenmiş olmasıdır. Bu durum müşâreket içeren bir fiil ile ifade edilmek suretiyle zâhiren cezalandırma, ona sebep olan suçun yerine geçirilmiştir (sebepe-sonuç ilişkisi) (Yerinde, 2016, s. 258).

Müşâkele sanatının kendi içinde türleri vardır. Bunlar; müşâkele-i tahkikiye ve müşâkele-i takdriyedir. Müşâkelenin öğelerinden müşâkelin ifadede gerçek manasıyla kullanıldığı ve ona şekilce benzeyen müşâkilin beraberinde geldiği müşâkele türü, müşâkele-i tahkikiyedir. Müşâkelenin bu türünde her iki unsur lafzen benzer olsa da mana bakımından farklıdır. İfadede önce gelen müşâkel, gerçek anlamda; sonra gelen

¹ Kur'ân-ı Kerim, 5/116.

² Kur'ân-ı Kerim, 2/138.

müşâkil ise mecaz anlamda kullanılır. Müşâkele-i takdiriye ise ifadede sadece müşâkilin bulunduğu ve kendisine eşlik edecek müşâkelin bulunmadığı müşâkele türüdür. Burada müşâkel, belirsiz olup ona aklen ulaşılır.

1. Müşâkele Sanatı ile İlgili Örnek Beyitlerin İncelenmesi

Müşâkele sanatı hakkında kaynaklarda³ bilgi birlikteliği bulunmamaktadır ya da eksik tanımlar yer almaktadır. Bu çalışma; müşâkele sanatının “Bir masdarın diğer bir lafz ile manası değişmiş ve müşakkatının bir ibarede mükerrer irad edilmiş olmasıdır.” (Olgun, 1936, s. 91) tanımından hareketle gerçekleştirilmiş nitel bir araştırma olup doküman analizi deseniyle oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında müşâkele sanatıyla ilgili örnekleri tespit etmek için divanlarda “aç-, ak-, at-, çek-, çık-, düş-, gir-, oku-, ol-, salın-, uç-” fiillerine odaklanan sistematik bir tarama gerçekleştirilmiştir. Bu fiillerin müşâkele sanatı bağlamında kullanımını belirlemek için yapılan incelemeler sonucunda *Amrî, Bâkî, Emrî, Enderunlu Vâsıf, Üsküplü İshak Çelebi, Ganizâde Nâdirî, Hayâlî Beg, Hamdullah Hamdî* divânları ile *Figânî*’nin divançesinde ilgili fiillerin müşâkele unsurları (müşâkel, müşâkil, alâka) açısından örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir. Bu fiillerin geçtiği beyitler, çalışmanın örneklem alanını oluşturmuş ve bu beyitler, müşâkele sanatının unsurları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Müşâkele sanatının görüldüğü fiiller ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmada önce örnek beyitler ve bu beyitlerde yer alan müşâkele unsurlarına (müşâkel, müşâkil ve alaka) ilişkin tablo verilmiş, ardından ilgili beyitlerin açıklamaları yapılmıştır.

1.1. Açmak Fiili

Götürüp perdeyi gül açdı nikâb Sen de aç râzuñı ‘ayân eyle <i>Amrî Divanı, G. 95/6</i>	
müşâkel	müşâkil
aç-: perde aç-	aç-: sırrı söylemek
alâka: “açmak” fiilinin her iki kullanımı; bir şeyin belirmesi, açığa çıkması ifadesine dayanır.	

Beyitte sevgilinin peçeyi kaldırıp açtığı gibi âşığın da artık sevgiliye sırrını açabileceği, ifade edilmiştir. Beyitte “açmak” fiili gerçek ve mecaz anlamda kullanıldığından müşâkele sanatı yapılmıştır. Birinci mısra “açmak” fiili, gülün belirmesini gerçek anlamda ifade ederken, ikinci mısra sırrın söylenmesini mecaz anlamda ifade etmiştir. Bu bağlamda, “gül açdı” ifadesinde “açmak” fiili, doğal bir olgu olarak gülün açması ve belirmesini ifade eder, bu yönüyle müşâkeldir. İkinci mısra ise “aç râzun” ifadesinde aşk, sırra teşbih edilerek mecazî bir söyleyiş oluşturulmuş ve “açmak” fiili burada müşâkildir. Böylece biçimce aynı olan “açmak” fiili, mısralarda gerçek ve mecaz olmak üzere anlamlarda kullanılmıştır. Beyitte bu fiilin iki farklı kullanımını birleştiren anlam ilgisi “bir şeyin belirmesi”dir. Beyitte “açmak” fiilleri arasındaki bu ilinti müşâkale sanatının alâka unsurunu oluşturmaktadır.

1.2. Akmak Fiili

Gönül ak dı gözüm yaşı gibi ol kadd-i dil-cûya Niçün meyl itmez ol serv-i hırâmân akar suya <i>Bâkî Dîvânı, G. 458/1</i>
--

³ Sekkâki: Miftâhu’l-’ulûm, Kazvinî: Telhîsü’l-Miftâh, Sa’id Paşa, Mîzânü ’l-edeb, Ahmed Cevdet Paşa: Belâgat-i Osmâniyye, Mehmed Rif’at, Mecâmîi ’l-edeb, Recâizâde M. Ekrem: Ta’lîm-i Edebiyat, Ahmed Reşid: Nazariyyât-ı Edebiyye, Tahirü’l- Mevlâ: Edebiyat Lügati.

müşâkel	müşâkil
ak-: fiziksel hareket (su)	ak-: meyletmek (gönül)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “sürekli hareket ve yönelme” ifadelerine dayanır.	

Yukarıdaki beyitte şair, âşığın gönlünün sevgilinin güzelliği karşısında kontrolü kaybedip gözyaşı gibi sevgilinin endamına doğru aktığını söyler. Ancak servi boylu sevgili, âşığın bu yaklaşımına hiçbir şekilde meyletmez. Beyitte “akmak” fiili hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılmak suretiyle müşâkele sanatı yapılmıştır. Birinci mısırda “akmak” fiili âşığın gönlünün sevgiliye yönelmesini mecaz anlamda, ikinci mısırda suyun fiziksel akışını gerçek anlamda ifade etmiştir. Suyun akması, somut ve gözlemlenebilir bir tabiat olgusu olup gerçek anlamdadır ve müşâkeldir. Servi boylu sevgilinin suya meyletmemesi, yani âşığın duygularını görmezden gelmesi somut bir ifade ile gösterilmiştir. “Gönül akdı gözüm yaşı gibi” ifadesinde ise “akmak” fiili gönlün sevgiliye yönelmesini vurgular. Bu durum âşığın duygusal taşkınlığını yansıtır ve mecaz anlamdadır. Bu beyitte şair, “akmak” fiilini gerçek ve mecaz anlamda kullanarak âşığın meylini ve sevgilinin kayıtsız kalışını karşıtlık içinde aktarır. “Kadd-i dil-cû” ve “serv-i hürâmân” imgeleri de ortaya çıkan iki anlam katmanını destekler.

Akar sudur meger gönlüm Figânî Ki her serve akar gönül belâdur <i>Figânî Dîvânçesi, G. 26/5</i>	
müşâkel	müşâkil
ak-: fiziksel hareket (su)	ak-: meyletmek (gönül)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “sürekli hareket ve yönelme” ifadelerine dayanır.	

“Akmak” fiilinin kullanıldığı başka bir örnekte ise Figânî, âşığın gönlünün akarsu gibi servi gibi olan her güzele meylettiğini, ancak onun bu yönelişinin gönle bela ve ıstıraptan başka bir şey getirmediğini dile getirir. “Akmak” fiili, ilk mısırda gönlün su gibi akışını gerçek anlamda bir teşbih olarak kullanmış, ikinci mısırda ise gönlün sevgiliye yönelmesini mecazi olarak yansıtmıştır. “Akar sudur” ifadesinde geçen “akmak” fiili müşâkel olarak kullanılmış ve gönlün akarsuyun akışına benzetilmesi betimlenmiştir. Âşığın duygularının hiç durmadan akan bir akarsu gibi olduğu somut bir imgeyle vurgulanmıştır. “Her serve akar” ifadesinde geçen “akmak” fiili ise müşâkil olarak kullanılmıştır. Gönlün her güzele meyletmesi mecazi olarak tasvir edilmiş ve bu yönelişin aşkın belasına neden olduğu ifade edilmiştir. “Akmak” fiilinin beyitteki iki katmanlı kullanımı âşığın tutkularının hem cazip hem de yıkıcı yönü estetik bir şekilde ortaya koymuştur. “Akar su” ve “serv” imgeleri ise gerçek ve mecaz anlam katmanlarını zenginleştirmiştir.

1.3. Atmak Fiili

Gözün tîr atdı bu câna ana cân atdı bu gönlüm Niçün atısdı ol kâfir bu bir kaç müslümân ile <i>Emrî Divanı, G. 476/3</i>	
müşâkel	müşâkil
at-: fırlatmak (ok)	at-: duygunun dışavurumu (can)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “hedefe yönelme ve etki bırakma” ifadesine dayanır.	

Yukarıdaki beyitte şair “atmak” fiili ile sevgilinin bakışlarının keskinliği ile âşığın gönlünün teslimiyeti arasında somut ve soyut bir bağ kurmuştur. Beyitte “atmak” fiili birinci mısırda “gözün tîr atdı” ifadesinde geçip gerçek anlamda kullanılmış ve müşâkeldir. Yine ilk mısırda “cân atdı” ifadesinde geçen bu fiil, âşığın sevgiliye olan duygularının dışavurumunu yansıtan mecazi bir ifadedir ve müşâkildir. Aşağıdaki

beyitte sevgilinin gözleri âşığın canını hedef alan okçuya benzetilir. Yani sevgilinin bakışları, elle tutulur bir silaha benzetilerek somut ve gözlemlenebilir bir hâle dönüşmüştür. Bu silahın âşığı yaralaması, somut bir şekilde tasvir edilmiştir. “Cân atmak” ifadesinde ise âşığın teslimiyeti, duygusal olarak vurgulanmıştır. Bu beyitte sevgilinin cazibesi ve âşığın acısı, “atmak” fiilinin iki katmanlı kullanımıyla estetik bir bütünlük içinde gösterilmiştir.

Ol meh ki bu şeb sâgar-ı gülfâmeyi atdı Keyfîyyet-i meyle soyunup câmeyi atdı <i>Enderunlu Vâsîf Divanı, Kıt’a, 45/1</i>	
müşâkel	müşâkil
at-: dökmek (şarap)	at-: çıkarmak (câme)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “bir şeyi bırakma ve serbest bırakma” ifadesine dayanır.	

Enderunlu Vâsîf’a ait beyitte “atmak” fiili, sevgilinin eğlenceye ve aşka kapılmış hâlini göstermekte kullanılmıştır. “Atmak” fiili “sâgar-ı gülfâmeyi atdı” ifadesinde, sevgilinin gül renkli şarap kadehini atmasını/yere fırlatmasını betimler. Kadeh atma, gözle görülür bir eylem olup gerçek anlamda kullanılmış ve müşâkeldir. Bu fiil, “câmeyi atdı” ifadesinde ise sevgilinin sarhoşluğun verdiği coşkuyla utanmayı bırakmasını mecazi anlamda temsil etmiş ve müşâkildir. “Sâgar-ı gülfâm” ve “câme” imgeleri ikili anlam katmanlarını destekleyerek anlatımı renklendirir. Bu beyit “atmak” fiilinin aracılığı ile sevgilinin cazibesini aşkın coşkusuyla birleştirmiş ve onun özgür ruhunu yansıtmıştır. “Atmak” fiili; ani, kararlı ve alan oluşturan yapısı sayesinde beytin ritmik düzenini ve görsel zenginliğini artırmıştır.

1.4. Çekmek Fiili

Ebrûlaruñ gamını dil-i nâtevân çeker Şol pehlevâna döndi ki iki kemân çeker <i>Bâkî Divanı, G. 154/1</i>	
müşâkel	müşâkil
çek-: ger- (yay ger-)	çek-: katlan-, kaygılan- (gam çek-)
alâka: Fiilinin her iki kullanımında üstlenmek, yapabilmek anlamları bulunur.	

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin kaşları sebebiyle gönlünün güçsüzleşip gam çeken gönlünün yay geren bir pehlivana dönüştüğünü söyler. Beyitte “çekmek” fiili hem gerçek hem mecaz anlamda kullanılarak müşâkele sanatı yapılmıştır. “Çekmek” fiili; birinci mısra da “ebrûlaruñ gamını çeker” ifadesinde katlanmak anlamında mecazi olarak kullanılmış ve soyut duyguların dışı vurumundan dolayı beytin müşâkil unsurunu oluşturmuştur. İkinci mısra da “kemân çeker” ifadesinde “çekmek” fiili, yayın gerilmesi hareketi olarak gerçek anlamda kullanılmıştır. Somut ve gözlemlenebilir bir durum olması sebebiyle “kemân çeker” ifadesindeki “çekmek” fiili müşâkeldir. Beyitte âşığın dönüşümüne vurgu yapılmıştır. Bu beyitte sevgilinin derdini çekerek zayıf düşen âşığın gönlünün bir müddet sonra bu derde alışıarak aşk meydanındaki pehlivana dönüştüğü söylenmiştir. “Çekmek” fiili bu yönüyle anlamsal bir karşıtlık içerisinde yer almaktadır. “Ebrûlaruñ gamın” a katlanarak zayıf düşen gönül, dert çekmeye o kadar alışır ki en sonunda bu dert onu aşk meydanında iki yayı geren bir pehlivana dönüştürür. Beyitte “çekmek” fiili ekseninde gelişen bu tezatlık, gücü yetmek ve yapabilmek anlamlarında buluşmuştur. “Çekmek” fiilinin bu anlam ilgisi beyitteki müşâkele sanatının alâka unsurunu oluşturmuştur.

Bûse lutf eyle disem yok yere cânân çekişür Hey yazuk ‘âşık-ı dil-hasteye kim cân çekişür <i>Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 35/1</i>

müşâkel	müşâkil
çek-: dövüş-	çek-: tüken- (ölmek üzere ol-)
alâka: “çek” fiilinin her iki kullanımında mücadele etme anlamı bulunur.	

Yukarıdaki beytin ilk mısrasındaki “cânân çekişür” ifadesinde çekmek fiili gerçek anlamda müşâkel unsuru olarak yer almış ve sevgilinin şımarmasını, kavga çıkarmasını yansıtmıştır. İkinci beyitte yer alan “cân çekişür” ifadesindeki çekmek fiili ölümle ilişkili olup müşâkil unsurunu oluşturur. “Çekişmek” fiili beytin ilk mısrasına bakıldığında âşığın öpücük dileğini, sevgilinin reddettiği ya da bu dileği nazla karşıladığı anlamını oluşturur ki bu, somut bir anlamdır. Birinci mısrayla bağlantılı olarak sevgiliden lütuf göremeyen âşık, adeta hastadır ve can çekişir. “Cân çekişmek” fiili, ikinci mısra da ölmek üzere olma manasında mecazi kullanılmıştır. Bu kullanım sebebiyle “çekişmek” fiili, beytin müşâkil unsurunu oluşturur. Beyit, “çekişmek” fiili üzerine bina edilmiştir. Somut anlamı sağlayan “cânânın çekişmesi” ve mecaz anlamı karşılayan âşığın cân çekişmesi; sırasıyla müşâkel ve müşâkil unsurlarını oluşturur. Müşâkel ve müşâkilin kesişim noktası ise direnmek, mücadele etmek anlamlarıdır ki bu bağlam, beyitteki müşâkele sanatının alâka unsurunu karşılar.

1.5. Çıkmak Fiili

Vâ'iz çıkarsa kürsiye her cum'a gam degül Ammâ bolayki lutf ide bayrama çıkma ya <i>Bâkî Divanı, G. 474/3</i>	
müşâkel	müşâkil
çık-: kürsiye çıkmak	çık-: erişmek (bayrama çıkmamak)
alâka: “çık-” fiilinin her iki kullanımında var-, eriş- anlamları bulunur.	

Bâkî'ye ait beyit çok katmanlı olup kinayeli bir söyleyiş hakimdir. Bu beyitte şair, vaizin her cuma kürsiye çıkıp vaaz vermesinin, hakikati anlatmasının alışıldık ve memnun edici bir durum olduğunu belirtir. Ancak şaire göre asıl önemli olan onun kürsiye çıkması değil bayrama çıkmamasıdır. Bu anlam özelliği ile “çıkma” fiili, ilk mısra da vâizin kürsiye yönelmesi ve kürsüde yerini alması şeklinde somut anlamda düşünülp gözlemlenebilir. Bundan dolayı çıkmak fiili ilk mısra da gerçek anlamda kullanılmıştır ve beytin müşâkel unsurunu oluşturmuştur. İkinci mısra da ise “çıkma” fiili, zahitlere karşı olumsuz bakış açısına sahip şairin asıl maksadını yansıtmaktadır. Şair, asıl bayramın vaizin bayrama kavuşmadan ölmesiyle gerçekleşeceğini düşünür. Böylece “çıkma” fiili “bayrama çıkmaya” ifadesinde mecazi olarak kullanılmış ve beytin müşâkil unsurunu oluşturmuştur. Beyitte “çıkma” fiillerini ortak paydada birleştiren “yükselmek, erişmek” manaları, müşâkele sanatının alâka unsurunu karşılamıştır.

Sîneden dūd- ı kebūd u âteş-i sūzân çık ar Şimdi mihnet nev-bahâridur gül ü reyhan çık ar <i>Nâdirî Divanı, G. 45/1</i>	
müşâkel	müşâkil
çık-: tomurcuklan-, çiçeklen-	çık-: gönülden ateş ve duman çık-
alâka: “çık-” fiilinin her iki kullanımında belir-, ortaya çık- anlamları bulunur.	

Nâdirî'ye ait beyitte “çıkma” fiilinin çok anlamlı kullanımı nedeniyle müşâkele sanatı bulunmaktadır. “Çıkma” fiili beyitte teşbih içerisinde yer almıştır. Şair için mihnet, ilkbahardır. İlkbaharda gül ve reyhanın ortaya çıktığı gibi mihnet baharında da âşığın göğsünde kurşunî bir duman ve yakıcı bir ateş yükselir, belirir. Bu anlam sebebiyle beyitte somut bir durumla soyut bir imaj birlikte kullanılmıştır. İlk mısra da “dūd-ı kebūd u âteş-i sūzân **çık**ar” ifadesinde “çıkma” fiili, soyut bir imajla yer aldığından mecaz

anlamda kullanılmıştır. Mecaz anlamda kullanılan “çıkma” fiili, beyitteki müşâkele sanatının müşâkil unsurudur. İkinci mısırda “gül ü reyhan çıkar” ifadesiyle somut bir tabiat tasviri yapılmıştır. “Çıkma” fiili ikinci mısırda belirlemek, görünür olmak manalarında kullanıldığından gerçek anlamlıdır ve beyitteki müşâkel unsurudur. Beyitte “çıkma” fiilinin müşâkel ve müşâkilini, ortak noktada buluşturan “görünür olmak, belirlemek” ilgisidir. Beyitteki bu anlamsal ilgi müşâkele sanatının alâka unsurudur.

Dâ'im revâ mı gayra çık a tîg u hançerüñ Bir hisse dahi 'âşık-ı nâ-kâme çık maya <i>Bâkî Divanı, G. 474/6</i>	
müşâkel	müşâkil
çık- : görünür olmak (kılıç ve hançerin görünmesi)	çık- : pay vermemek (hisse düşmemek)
alâka : “çık-” fiilinin her iki kullanımında yöneltme anlamı bulunur.	

Şair, yukarıdaki beyitte sevgilinin hançer ve kılıca benzeyen bakışlarına başkalarının nail olduğunu ancak nasipsiz âşığın bu bakışlardan payını almadığını dile getirir. “Çıkma” fiili, “gayra **çık**a tîg u hançerüñ” ifadesinde hançer ve kılıcın başkalarına yöneltilmesi manasıyla somut bir tasvirde yer almıştır. Bu tasvirde “çıkma” fiili, gerçek anlamlıdır ve müşâkeldir. İkinci mısırda “çıkma” fiilinden, sevgilinin bakışından âşığa bir pay çıkmaması yönüyle bahsedilmiştir. Dolayısıyla “çıkma” fiili, “âşık-ı nâ-kâme **çık**maya” ifadesinde mecaz anlamlıdır. “Çıkma” fiilinin bu düşünce sebebiyle mecazlı kullanımı müşâkil unsurunu oluşturmuştur. Beyitteki müşâkel ve müşâkilin anlam ilgisi “yönelme, payını alma” manalarıdır ki bu manalar beyitteki alâka unsurunu oluşturmuştur.

Ayağa düş dilerseñ başa çık mak Bunuñla başa çık dı cām-ı sahbâ <i>Hayâlî Bey Divanı, G. 3/3</i>	
müşâkel	müşâkil
baş a çık -: bir düzeyden başka bir düzeye doğru yükselmek (kadehin yükselmesi)	baş a çık -: mücadele etmek
alâka : “çık-” fiilinin her iki kullanımında bir şey için çaba göstermek, bir şeye erişmek anlamları bulunur.	

Yukarıdaki beyitte, “çıkma” fiili, çok anlamlı kullanımıyla müşâkele sanatını oluşturmuştur. Bu fiilin anlamı, tezattan yararlanılarak anlam bakımından zenginleştirilmiştir. “Ayak” ve “baş” kelimeleri, beyitteki tezaadı oluşturan unsurlardır. Birinci mısırda bir durumun üstesinden gelmek isteniyorsa çok güç durumda olmak, neredeyse ayağa düşmek gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre “çıkma” fiili, bir hayal içinde soyut bir anlam ifade eder. Ayrıca “çıkma” fiili, “baş **çık**mak” deyiminde bir şeyle mücadele etmek veya bir sorunun üstesinden gelmek manalarını ihtiva eder. Bundan dolayı “çıkma” fiili, ilk mısırda mecaz anlamda kullanılmış ve beytin müşâkil unsurunu oluşturmuştur. İkinci mısırda ise şarap kadehinin somut olarak yükseltilmesi, yani yukarı çıkarılması anlamı bulunmaktadır. Kadehin başa doğru yükselmesi somut bir durumdur ve bu durumda “çıkma” fiili, gerçek anlamlıdır ve müşâkeldir. Bir şeyin üstesinden gelmek ve çabalamak; beyitteki müşâkele sanatının alâka unsurudur.

Gözden çık arın göz göre izün tozı varken Çık armaz isem kühl-i Sıfâhânı gözümden <i>Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 222/3</i>	
müşâkel	müşâkil
çık -: gözü silmek, temizle-	çık -: bir şeyin kaybını kabullenmek

	(gözden çık-)
alâka: “çık-” fiilinin her iki kullanımında bir şeyin varlığına son verme, izale etme	

Yukarıdaki beytin birinci mısrasında “çıkmaq” fiili, deyim içerisinde yer almıştır. Şair, oldukça değerli olan İsfahan sürmesine kıymet vermez. Çünkü onun gözünde İsfahan sürmesinden daha üstün olan sevgilinin izinin tozu bulunur. Bu bağlamda “çıkmaq” fiili, “gözden çıkarın” deyimini içerisinde kaybı göze almak, vazgeçmek manalarında kullanılmıştır. Söz konusu fiil, mecaz anlamı olduğu için müşâkildir. İkinci mısradaki yer alan “çıkmaq” fiili ise silmek anlamındadır. Gerçek anlamda kullanılan fiil, müşâkel unsurdur. Her iki mısradaki yer alan “çıkmaq” fiili, bir şeyin izalesi anlamında kesilmiştir. Bu kesilim de beyitteki müşâkele sanatının alâka unsurunu oluşturmuştur.

1.6. Düşmek Fiili

Her kaçan gönülme fikr-i ‘ârız-ı dilber düşer Gûyiyâ mir’âta ‘aks-i pertev-i hâver düşer <i>Bâkî Dîvânı, G. 119/1</i>	
müşâkel	müşâkil
düş-: aynaya yansı-	düş-: kalbinde yer et-
alâka: “düş-” fiilinin her iki kullanımında bir şeyin maddi ve manevi bakımdan bir yerde bulunması anlamları bulunur.	

Beytin ilk mısrasında “düşmek” fiili, “fikr-i ‘ârız-ı dilber **düşer**” ifadesinde soyut bir imge olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yanağının fikrinin gönülde yer etmesi imajıyla kullanılan “düşmek” fiili mecaz anlamıdır ve müşâkildir. Bu fiilin birinci mısradaki “fikr-i ‘ârız-ı dilber **düşer**” ifadesiyle oluşturduğu imajı, ikinci mısradaki “‘aks-i pertev-i hâver **düşer**” biçimindeki somut bir tasvir ile takip eder. Aynaya ışığın aksetmesi somut bir durum olduğundan “düşmek” fiili ikinci mısradaki gerçek anlamıdır ve müşâkeldir. “Düşmek” fiili, her iki mısrayı anlamsal bir bütünlükte buluşturur. Bu bütünlük, bir şeyin somut ve soyut anlamda bir yerde bulunması tasviriyle sağlanmıştır. Bununla birlikte “düşmek” fiili, beyti ritmik açıdan etkileyip “aynaya yansıma” ve “kalbinde yer etme” anlam katmanlarını estetik bir ahenkle birleştirmiştir.

1.7. Girmek Fiili

Güneş yüzün göricek şerm idüp sehâba girür Ne vasfa sığdı cemâlün ne hod kitâba girür <i>Hamdî Dîvânı, G. 27/1</i>	
müşâkel	müşâkil
gir-: gizlenmek (güneş)	gir-: üstünlük (cemâl)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “bir sınır içine alma veya sığma” ifadesine dayanır	

“Girmek” fiili birinci mısradaki “sehâba **girür**” ifadesinde gerçek anlamda, müşâkel olarak kullanılmış ve güneşin fiziksel olarak hareketini göstermektedir. İkinci mısradaki “ne vasfa sığdı ne hod kitâba **girür**” ifadesinde ise “girmek” fiili müşâkildir ve sevgilinin güzelliğinin büyüklüğünü yansıtmak için mecazi olarak kullanılmıştır. Güneşin sehâba girmesi, somut ve gözlemlenebilir bir durumdur. Ancak “ne vasfa sığdı ne hod kitâba **girür**” ifadesi güzelliğin tarif edilmez boyutta olduğunu mecazi olarak vurgular. Böylece “sehâb” ve “kitâb” imgelerinin gerçek ve mecaz anlam katmanlarını desteklediği görülmektedir. Beyit, sevgilinin erişilmez güzelliği ve dilin bu güzelliği ifade etmedeki yetersizliğini “girmek” fiilinin ikili kullanımıyla yansıtmaktadır. Beyitteki bağlamına göre bu fiilin “içine çekme” ve “sınırı aşma” çağrışımı, beyti ritmik ve anlam açısından

etkilemiştir: Güneşin gizlenmesi ve güzelliğinin sınırsız olması, sevgilinin somut ve soyut üstünlüğünü estetik bir ahenk içinde kaynaştırır.

Okların kim tende zahm-ı hûnfeşâna girdiler Öldürüp ben hasteyi yok yire kana girdiler <i>Bâkî Dîvânı, G. 182/1</i>	
müşâkel	müşâkil
gir-: saplanmak (ok)	gir-: katil olmak (öldürmek)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “derine nüfuz etme” ifadesine dayanır.	

Bâkî divanından seçilmiş beytin birinci mısrasında “zahm-ı hûnfeşâna **girdiler**” ifadesinde geçen “girmek” fiili ise okların insan vücuduna fiziksel olarak girmesini gösterir ve müşâkel unsur olarak kullanılmıştır. Okların vücuda girmesi somut bir durumu gösterir ve gerçek anlamdadır. “Girmek” fiilinin “zahm-ı hûnfeşân” tamlaması ile birlikte kullanılması okuyucunun zihninde kan fışkıran bir imaj oluşturmuştur. İkinci mısra “yok yire kana **girdiler**” ifadesindeki “girmek” fiili müşâkil olup mecazi anlamda kullanılmıştır ve âşığın öldürülmesi anlamındadır. Bu fiil burada âşığın maddi ve manevi çöküşünü ifade etmek için kullanılmıştır. Yani “girmek” fiili fiziksel bir hareketin ötesine geçer ve aşkın yıkıcı gücüne teslim olan bir durumu gösteren mecazi bir anlam yüklenir. “Zahm-ı hûnfeşân” ve “kan” ifadeleri bu anlam katmanlarını destekleyerek müşâkele sanatının ifade gücünü pekiştirir. Böylece beyitte sevgilinin somut özellikleri ile âşığın soyut özellikleri “girmek” fiilinin yüklendiği ikili anlam katmanı sayesinde bir bütünlük içinde gösterilmiştir. “Girmek” fiili beyitte sevgilinin üstünlüğü ve âşığın acısı arasında estetik bir gerilim oluşturmuştur.

Eline bir güzel girse girür meyhâneye çıkmaz Cihânde ol salâh u zühd ile meşhûr olan gönlüm <i>Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 192/5</i>	
müşâkel	müşâkil
gir-: dâhil olmak (meyhâne)	gir-: yakalamak, sahip olmak (güzel)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “bir alana geçiş veya ele geçirme” ifadelerine dayanır.	

Yukarıdaki beyitte yine “girmek” fiili müşâkele örneği olarak kullanılmıştır. Beyitte geçen “girür meyhâneye” ifadesinde “girmek” fiili somut bir eylem olup gerçek anlamda kullanılmış ve müşâkeldir. Âşığın gönlü sevgiliden etkilendiği için meyhâneye girer. Aşk ve şarabın merkeze alındığı bir mekâna giriş tasvir edilir ve âşığın yaşadığı değişim somut bir imgeyle betimlenmiştir. Daha sakin ve durgun bir ortamdan daha hareketli bir ortama geçiş yansıtılır. Okuyucunun zihninde eğlenceli fakat alışılmışın dışında bir dünya imgesi oluşturulmuştur. “Eline bir güzel girse” ifadesinde geçen “girmek” fiili deyimleşmiş bir ifadedir. Gönlün eline bir güzelin geçmesinden maksat, âşığın bir güzele âşık olmasıdır. “Girmek” fiili, mecazi anlamda kullanılmıştır ve müşâkeldir. Köklü bir değişime neden olan “girmek” eylemi, aşkın karşı konulmaz gücünün büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. “Meyhâne” ve “güzel” ifadeleri, ikili anlam katmanını desteklemektedir.

1.8. “Okumak” Fiili

Nigâr hattını gerçi ki mübtelâlar okur Birisi hâtıra itmez yüzine bakar okur <i>Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 87/1</i>	
müşâkel	müşâkil
oku-: okuma eylemi (ezberden okumamak)	oku-: bağımlı olmak (âşık)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “algılama ve inceleme” ifadelerine dayanır.	

Divan şiirinde sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri yazıya benzetilmektedir. Bu beyitte de “mübtelâlar okur” ifadesindeki “okumak” fiili ile kastedilen, âşıkların sevgilinin yüzündeki hattı/ayva tüylerini bir metin gibi okumasıdır. Yazı okumak, somut bir eylemdir ve gerçek anlamda kullanılmıştır. Bundan dolayı müşâkeldir. Müşâkil olarak değerlendirdiğimiz “Yüzüne bakar okur” ifadesindeki “okumak” fiili ise âşığın sevgilinin yüzünü hayranlıkla seyretmesi anlamına gelir ve mecaz anlamdadır. “Hatt” ve “yüz” imgeleri, çoklu anlam katmanlarını destekler ve beytin tematik gücünü artırır.

Sevâd-ı nüsha-i hattun okunmaz oldu sahîh Kimisi misk-i ter okur kimisi ‘anber okur <i>Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 87/2</i>	
müşâkel	müşâkil
oku-: kitap okumak (ayva tüyleri)	oku-: koklamak (misk-amber)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “estetik ve duyuşsal algı” ifadelerine dayanır.	

Bu beyitte de “okumak” fiili ile sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri arasında bağlamsal bir ilişki vardır. “okunmaz oldu sahîh” ifadesindeki “okumak” fiilinin olumsuzluğu, sevgilinin yüzündeki tüylerin okunamamasını göstermek için kullanılmıştır ve gerçek anlamda kullanıldığı için müşâkeldir. Çünkü bir yazıyı okumak veya okumamak somut bir eylemdir. Ancak “kimisi misk-i ter okur kimisi ‘anber okur” ifadesindeki “okumak” fiili âşıkların sevgilinin yüzünü kokusundan algılamasını temsil etmiştir. Mecaz anlamda kullanılan bu fiil müşâkildir. “Okumak” fiilinin çift katmanlı kullanımı sevgilinin herkes tarafından anlaşılmaz güzelliğinin boyutu ile âşığın hayranlığının büyüklüğünü estetik bir derinlik ile ifade etmiştir. “Sevâd”, “misk” ve “‘anber” ifadeleri, ikili anlam katmanını zenginleştiren lafızlardır.

1.9. “Olmak” Fiili

Ne hoş bîmâr olur yâ Rab ol ki nâtüvân gözler Kucağına alub ebrûlar olmuş mihribân gözler <i>Hayâlî Bey Divanı, G. 162/1</i>	
müşâkel	müşâkil
olmak: hasta (bîmâr)	olmak: hoş (mihribân)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “sarma ve etkisi altına alma” ifadelerine dayanır.	

Yukarıdaki beyitte müşâkele sanatı, “olmak” fiilinin ima ettiği durumlar üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu fiil, gözlerin “nâtüvân” (zayıf) ve kaşların “mihribân” (şefkatli) olmasını ifade ederken kullanılmıştır. Gözlerin fiziksel zayıflığı gerçek anlamda olup müşâkel, kaşların âşığa şefkatli görünmesi mecaz anlamda olup müşâkildir. “Nâtüvân” ve “mihribân” imgeleri, müşâkele sanatındaki iki anlam katmanını destekler ve “olmak” fiili sayesinde gerçek ve mecaz unsurlarını birleştirirler.

1.10. “Salınmak/Salınmak” Fiili

Salındı yürek za‘f ile sînemde kaçan kim Gûşındaki ol gevher-i yek-dâne salındı <i>Bâkî Dîvânı, G. 510/5</i>	
müşâkel	müşâkil
salın-: hafifçe hareket etmek (küpe)	salın-: çarpmak (kalp)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “hareket, titreşim ve ritmik dalgalanma” ifadelerine dayanır.	

Yukarıdaki beyitte şair, “salınmak” fiilinin hem gerçek hem de mecaz anlamlarını birleştirerek sevgilinin küpesinin salınımı ile ortaya çıkan fiziksel cazibesinin, âşığın iç

dünyasında yarattığı duygusal salınımı çok katmanlı bir anlatımla ifade etmiştir. Sevgilinin kulağındaki küpenin salınması somut ve gözlemlenebilir bir hareket olup “müşâkel” unsurdur. Müşâkil unsur ise âşığın kalbinin salınması yani çarpmasıdır. Kalbin salınması aşktan kaynaklanır ve buradaki salınmak fiili gerçek anlamın dışındadır. Böylece fiziksel güzellik ile manevi duygular aynı fiil ile ifade edilerek estetik bir güzellik ortaya konmuştur:

Kadr ü şerefde benzer mihr ile âsumâna Her yer ki sâye salsa salınsa ol sehî-kad Üsküplü İshak Çelebi Divanı, G. 24/3	
müşâkel	müşâkil
salın-: naz ve eda ile yürümek (sehî-kad)	sal-: vermek (sâye)
alâka: Fiilin her iki kullanımı “hareket ve yayılma” ifadelerine dayanır.	

Bu beyitte de müşâkele “salınmak” fiili ile yapılmıştır. Şair “salınsa ol sehî-kad” ifadesinde sevgilinin nazlı ve edalı yürüyüşünü “salınmak” fiili ile ifade etmiştir. Sevgilinin fiziksel hareketi, somuttur ve gözlemlenebilmektedir. Bundan dolayı “salınsa ol sehî-kad” ifadesinde kullanılan “salınmak” fiili gerçek anlamında kullanılmış ve müşâkeldir. Sevgilinin salınarak yürüyüşü estetik bir cazibenin yansıması olup fiziksel hareketi doğrudan etkilemiştir. Beyitteki “sâye salsa” ifadesi ise sevgilinin cazibesinin oldukça geniş bir alana ulaştığını gösterir. Buna göre “sâye salsa” sözünde geçen “salmak” fiili mecaz anlamda kullanılmış ve müşâkildir. Sâye sözcüğü, sevgilinin etki gücünün ve üstünlüğünün büyüklüğünü ifade eder. Yani aşağıdaki beyitte müşâkel olarak “salınmak” fiili, servi boylu sevgilinin yürüyüşünün somut güzelliğini betimler; müşâkil olan “salmak” fiili ise sevgilinin bu yürüyüşten kaynaklanan cazibesinin geniş kapsamlı hâle gelmesini mecazi olarak yansıtır. “Sehî-kad” ve “sâye” imgeleri ise gerçek ve mecaz anlam katmanlarını destekleyen kelimelerdir.

1.11. “Uçmak” Fiili

İremezsın sūfî uçmağ ıla kûy-ı dil-bere Tâ'atundan şeh-ber idinüp gerekse bin yıl uç Hamdî Divanı, G. 19/4	
müşâkel	müşâkil
uçmak: fiziksel hareket (<i>kanat</i>)	uç: manevi yükselmek
Alâka: Fiilin her iki kullanımı “yükseliş ve hedefe yönelme” ifadelerine dayanır.	

Beyitte “uçmak” fiili iki farklı anlam katmanında yani gerçek ve mecaz anlamda kullanılmıştır. Birinci mısradaki “uçmak” fiili “uçmağıla” şeklinde ifade edilmiş ve fiziksel bir hareketi göstermektedir. Buradaki uçmak, kuşların veya bir varlığın havada süzülmesine benzerdir ve somut bir ifadedir. Buna göre sufinin sevgilinin mekanına uçarak ulaşmaya çalışması, gerçek anlamda bir imgedir. İkinci mısradaki ise “bin yıl uç” ifadesi manevi yükselişi temsil eder. Yapılan ibadetler sonucunda kazanılan manevi kanatlar ile sufi, manevi yükselişe geçmiştir. Böylece “uçmak” fiili mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu mısradaki “uçmak” fiili fiziksel bir eylemden farklıdır. “Uçmak” fiilinin bu iki farklı anlam katmanındaki kullanımı, müşâkele sanatının dolaylı anlatım gücünü gösterir:

Sonuç

Müşâkele, bir fiilin aynı beyit içinde hem gerçek hem de mecaz anlamlarıyla kullanılarak anlam katmanlarını zenginleştiren bir söz sanatıdır. Bu çalışmada *Amrî, Bâkî, Emrî, Enderunlu Vâsıf, Üsküplü İshak Çelebi, Ganizâde Nâdirî, Hayâlî Beg, Hamdullah Hamdî* divânlarında ve *Figânî* divançesinde bulunan “aç-, ak-, at-, çek-, çık-, düş-, gir-, oku-, ol-,

salın-, uç-" fiilleri ekseninde tespit edilen beyitler ile müşâkele sanatının şiire kattığı estetik ve anlam derinliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca fiillerin gerçek ve mecaz anlamları arasındaki alâka unsurunun beyitlerin temalarını nasıl güçlendirdiği gösterilerek divan şiirinin çok katmanlı yapısı vurgulanmıştır. Müşâkelenin unsurlarından müşâkel, somut bir eylemi; müşâkil ise soyut bir duyguyu veya durumu ifade eder. Bununla birlikte "alaka" unsuru ile "müşâkel" ve "müşâkil" tematik bir bağ ile ilişkilendirilir. Müşâkele, divan şiirinde dil ve anlamın çok boyutlu kullanımını gösteren sanatlardan biridir. Bu sanat, şairin duygu ve düşüncelerini estetik bir derinlik ile ifade etmesini sağlamaktadır. Çalışmada örnek verilen beyitler müşâkele sanatının, divan şairinin imaj dünyasında anlam ve estetik arasındaki bağı güçlendiren temel araçlardan biri olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Aktaş, H. (2004). *Klasik Türk şiirinde edebî sanatlar*. Edirne: Yort Savul Yayınları.
- Eliacık, M. (2013). Bazı belâgat kitaplarında müşâkele sanatının tanım ve tasnifi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 6-15.
- Gürel, R. (1999). *Enderunlu Vâsıf divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karahan, A. (1966). *Kanunî Sultan Süleyman çağı şairlerinden Figânî ve divançesi*. İstanbul: İÜEF Yayınları.
- Keklik, M. (2014). *Üsküplü İshak Çelebi divan (metin-çeviri açıklamalar-dizin)*. [Doktora Tezi]. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Koç, R. (2014). *Amrî Divan [Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Küçük, S. (2014). *Bâkî dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>, [Erişim tarihi: 13.06.2025].
- Külekçi, N. (1985). *Ganizade Nâdirî, hayatı, edebî kişiliği, eserleri, divanı ve Şehnamesi'nin tenkidli metni*. [Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Olgun, T. (1936). *Edebiyat lügati*. İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.
- Özyıldırım, A. E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616,metinpdf.pdf?0>, [Erişim tarihi: 17.06.2025].
- Saraç, M. A. Yekta, *Emrî divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>, [Erişim tarihi: 15.06.2025].
- Selçuk, B., Kesik, B., Şenödeyici, Ö. & Koşık, H. S. (2022). *Söz ve sihir arasında edebî sanatlar*. Kut Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Beg divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Temizel, A. (2002). *Ahmedî'nin Farsça eserleri: Tenkitli metin-inceleme-tercüme ve indeks* [Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yerinde, A. (2016). Dil ve belâgat yönünden Ebüssuûd Efendi'nin tefsiri irşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm-müşâkele sanatı örneğinde. *Usûl İslam Araştırmaları*, 26, 241-276.
- Yerinde, A. (2018). Belagat ilminde müşâkele sanatı. *Usûl İslam Araştırmaları*, 30, 7-30.